

25 דצמבר 2016

נייר עמדה: תיקון לחוזר מנכ"ל משרד החינוך בעניין השיח החינוכי בנושאים שנויים במחלוקת

1. מערכת החינוך והעומדים בראשה מצווים "לפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים... לחזק את כוח השיפוט והביקורת, לטפח סקרנות אינטלקטואלית, מחשבה עצמאית... [ו]מעורבות בחיי החברה הישראלית." מטרת אלו, שעוגנו ב**חוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953**, מחייבות שיח פתוח וחשיפה של תלמידות ותלמידים למגוון דעות ועמדות, לרבות ובמיוחד כאלו ששנויות במחלוקת ושמוגדות לקונצנזוס הרווח בציבור ולאידאולוגיה של מנהיגיו.
2. גם חוזר מנכ"ל משרד החינוך, שעוסק בשיח חינוכי בסוגיות שנויות במחלוקת, **מדגיש את חשיבותו של חינוך לגישה ביקורתית, פלורליסטית ומאתגרת מוסכמות ואת חובתם של עובדי הוראה בהקשר זה:** "מצופה מהמורים לחשוף את תלמידיהם לסוגיות הנמצאות על סדר היום הציבורי ולהציג ולהבין את הדעות השונות לגבי סוגיות אלו ואת הנימוקים לכל אחת מהן, וזאת במטרה לאפשר לתלמידים לנהל שיח ביקורתי ולגבש את זהותם ואת עמדתם האישית באופן מבוסס, מתוך היכרות עם מגוון רחב של דעות" (סעיף 1.2, חוזר מנכ"ל תשעז/4(ב) התכנית הלאומית ללמידה משמעותית – השיח החינוכי על נושאים השנויים במחלוקת).
3. עוד קובע החוזר כי על מנהל בית הספר לקיים שיח חינוכי ערכי מתמשך עם צוות בית הספר על אקטואליה ועל נושאים שנויים במחלוקת ציבורית ולקבוע את הדרכים שבהן יתאפשר שיח ביקורתי ופתוח בכיתות (סעיף 1.5). בהמשך מפורטות הדרכים ליצירת שיח כזה, ובכלל זה באמצעות הזמנת מרצה או בפעילות שתועבר על ידי גורמים/גופים חיצוניים (סעיף 2 לחוזר). כן מפורטות המלצות למנהלי בתי ספר על האופן שבו יוכלו לתמוך ולסייע למורות ולמורים לקיים שיח חינוכי בנושאים שנויים במחלוקת: "רצוי להעלות לדיון בחדרי המורים את שאלת ההתמודדות החינוכית עם נושאים שבמחלוקת, לעודד את המורים להתייחס אליהם ולסייע להם להתמודד עם הנושא. המורים בחדר המורים, כמו התלמידים בכיתות, צריכים להרגיש בטוחים וחופשיים להביע את דעתם ולנהל שיח בנושא. חשוב להבהיר למורים כי ייתן להם גיבוי בפעולתם בכיתה בסוגיות אלו גם במקרים של טענות ותלונות מצד תלמידים או הורים, כל עוד הם יעמדו בכללים וינהגו בהגינות" (סעיף 2.2.3 לחוזר).
4. **במילים אחרות, הן החוק והן חוזר המנכ"ל מדגישים את חובתם של מנהלות ומנהלי בתי הספר ומורים לקיים בבתי ספר שיח חינוכי בנושאים שנויים במחלוקת, לרבות על דרך הזמנת מרצים מן החוץ. מהחוזר גם עולה שמשרד החינוך יודע ומניח, שעיסוק בסוגיות אלו יגרור אחריו "טענות ותלונות" שעלולות להרתיע את המורים, ועל כן הוא מדגיש את הצורך לעודד אותם ולנסוך בהם ביטחון.**
5. בתאריך 16.12.2015, **הודיע שר החינוך** באמצעות דובר משרדו, כי "החליט שלא לאפשר את כניסתו של ארגון שוברים שתיקה אל מערכת החינוך", וכי הנחה את הגורמים המקצועיים במשרד החינוך לעדכן את החוזר בהתאם.

6. לאחר שמספר מנהלים לא צייתו לאיומים התקשורתיים והזמינו את שוברים שתיקה להרצות בפני תלמידיהם, פרסם משרד החינוך ביום 11.12.2016 תיקון לחוזר המנכ"ל. בפסקה שכותרתה "תמצית השינויים מההוראה הקודמת" נכתב כך: "החוזר מדגיש שלא תותר כניסתם של גורמים חיצוניים ודוברים חיצוניים שיש בפעילותם, בין היתר, לעודד גזענות, אפליה, הסתה, קריאה לאלימות, תעמולה מפלגתית שלא בהתאם להנחיות חוזר המנכ"ל בעניין זה ושיח הפוגע בלגיטימיות של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. כמו-כן, לא תותר כניסתם של דוברים שעברו עבירה שיש עמה קלון או של גוף הפועל בניגוד לחוקי מדינת ישראל או של גוף שיש בפעילותו לערער על עצם הלגיטימיות של גופים ממלכתיים (כגון צבא ההגנה לישראל ובתי המשפט)" (ההדגשות אינן במקור). בהתאם לזאת, קובע התיקון לחוזר כי באחריות מנהל בית הספר לבדוק האם הפעילות המבוקשת עומדת באיסורים שנקבעו בו (סעיף 2.1 לחוזר).
7. לצד החובה הברורה מאליה לשמור על חוקי המדינה, מופיעים בתיקון לחוזר המנכ"ל שני איסורים עמומים: האחד אוסר על "שיח הפוגע בלגיטימיות של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית"; השני אוסר על כניסתו של "גוף שיש בפעילותו לערער על עצם הלגיטימיות של גופים ממלכתיים כגון צה"ל ובתי המשפט". שני איסורים אלה עמומים ומעורפלים, נתונים לפרשנות רחבה מדי ולא משרתים את מנהלי ומנהלות בית הספר בבואם להפעיל את שיקולי דעתם במקרים הפרטניים. נהפוך הוא, התיקון יוצר חוסר ודאות ומשרה חוסר ביטחון וחשש, ועקב כך הוא גורם לאפקט מצנן שיגרום לצנזורה עצמית קשה על השיח החינוכי בנושאים שנויים במחלוקת.
8. הזמנת ארגון "שוברים שתיקה" להרצאה אינה מפרה את חוזר המנכ"ל החדש: ראשית, כאמור לעיל, התיקון לחוזר המנכ"ל פסול שכן הינו עמום ולא ברור כלל על איזה גופים הוא חל. שנית, אין בפעילות "שוברים שתיקה" כדי לערער על "עצם הלגיטימיות" של צבא ההגנה לישראל, בשונה מביקורת לגיטימית של חיילים משוחררים, שמשרתת את מטרת החוזר - לעורר "שיח אזרחי ושיח ערכי על... נושאים השנויים במחלוקת ציבורית והמעוררים דילמות מוסריות" (ר' "תמצית ההוראה" בתחילת החוזר). "שוברים שתיקה", כמו ארגונים אחרים בחברה האזרחית, ממלא תפקיד חשוב של השתתפות אזרחית פעילה בהליך הדמוקרטי. המחלוקת הפוליטית סביב פעילות הארגון והביקורת שהוא מותח על מנהיגי המדינה בסוגיית הכיבוש עוררו בשנים האחרונות שיח אליס והסתה מסוכנת נגד הארגון במטרה לגרום לשיתוקו ולהשתקתו. מעציב ומדאיג שמשרד החינוך נוטל חלק במסע הזה לגיטימציה.
9. העמימות המכוונת שהוכנסה לחוזר היא תוצר של לוליינות משפטית, שבאמצעותה מנסה משרד החינוך ליצור מראית עין של חוקיות להוראה חסרת תוקף חוקי. את מה שהוחסר בתיקון בניסיון למנוע את בטלותו המשפטית, משלים משרד החינוך בפרסומים בתקשורת, באיומים על מנהלי בתי ספר שיזמינו את שוברים שתיקה להרצאה וזימון לשיחות "בירור". למותר לציין שלצעדים אלה אין כל נפקות משפטית - מערכת החינוך והמנהל הציבורי בכללו פועלים בהתאם לנורמות חוקיות - לא בהודעות לתקשורת, לא מעל דפי הפייסבוק ולא באמצעות נקיטת צעדי הפחדה פסולים.
10. מנהלי ומנהלות בתי הספר אשר מזמינים את ארגון "שוברים שתיקה" ומקבלים זימונים לשיחות בירור או ננקטים כלפיהם צעדים משמעותיים על ידי משרד החינוך מוזמנים לפנות לאגודה לזכויות האזרח לצורך התייעצות וליווי משפטי.